

СТЯГНЕННЯ АЛІМЕНТІВ В ПОРЯДКУ ПОЗОВНОГО ТА НАКАЗНОГО ПРОВАДЖЕННЯ: ПЕРЕВАГИ ТА НЕДОЛІКИ**RECOVERY OF ALIMONY IN THE ORDER OF CONTENTIOUS AND WRIT PROCEEDINGS: ADVANTAGES AND DISADVANTAGES**

Гамбург І.А., к.ю.н., доцент,
доцент кафедри цивільного, адміністративного та фінансового права
Класичний приватний університет

Гамбург С.Л., студент магістратури 1 курсу факультету адвокатури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Вовк Є.О., студент магістратури 1 курсу факультету прокуратури
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Стаття присвячена перевагам та недолікам стягнення аліментів в порядку позовного та наказного провадження. Проаналізовано природу позовного провадження, завдяки якій було визначено переваги процесу стягнення аліментів у такому порядку. Встановлено більш широкі можливості у кількості матеріально-правових вимог позивача до відповідача та можливість стягнути аліменти щодо окремих категорій осіб, які не є дітьми, але мають право на утримання у такому порядку. Розглянуто питання розміру аліментів, а саме відсутність обмежень щодо максимального розміру аліментів у порядку позовного провадження, а також наявність повноваження у суду не обмежуватись розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід), і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати. Позовним провадженням вирішуються нагальні питання, що зустрічаються на практиці у процесі стягнення аліментів, а саме можливість оголошення відповідача у розшук; стягнення аліментів на дитину за минулий час, але не більш як за десять років. Водночас, вказано, що однією із самих актуальних проблем судочинства – є значна завантаженість справами судової гілки влади, що у свою чергу уповільнює розгляд справ судами. Саме це є головним недоліком позовного провадження. У той же час, враховуючи сутність наказного провадження, процес стягнення аліментів у такому порядку визначено як більш швидкий і спрощений, акцентуючи увагу на строках винесення рішення у формі судового наказу та швидке набрання ним законної сили. Встановлено можливість стягнення аліментів у конкретному розмірі, але в той же час наявність обмеження щодо максимального розміру аліментів. Проаналізовано такий факт, як відсутність повноцінної гарантії вирішення справи у порядку наказного провадження, адже відсутність можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – боржника може мати наслідком відмову у видачі судового наказу, що надасть право позивачу вирішити це питання тільки у рамках позовного провадження.

Ключові слова: аліменти, аліментні правовідносини, позовне провадження, наказне провадження.

The article is devoted to the advantages and disadvantages of recovery of alimony in the order of contentious and writ proceedings. The nature of the contentious proceedings was analyzed, thanks to which the advantages of the process of recovery of alimony in this order were determined. Wider opportunities have been established in the number of substantive claims of the plaintiff against the defendant and the possibility to recover of alimony against certain categories of persons who are not children, but are entitled to maintenance in this manner. The issues of the amount of alimony are considered, namely, the absence of restrictions on the maximum amount of alimony in the order of contentious proceedings, as well as the power of the court not to be limited by the amount of earnings (income) of the alimony payer if it is established that he has expenses that exceed his earnings (income), and for which such a payer of alimony has not proven the source of origin of funds for their payment. Contentious proceedings resolve urgent issues that are encountered in practice in the process of recovery of alimony, namely, the possibility of declaring the defendant on the wanted list; recovery of alimony for child for the past time, but not more than ten years. At the same time, it is indicated that one of the most urgent problems of legal proceedings is the significant workload on the judicial branch of government, which in turn slows down court hearings. This is the main drawback of contentious proceedings. While, in the essence of writ proceedings, the process of recovery of alimony in this manner is defined as faster and simplified process, focusing on the timing of the decision in the form of a court order and its rapid entry into effect. The possibility of recovery of alimony in a specific amount has been established, but at the same time, there is a limit on the maximum amount of alimony. The article analyzes such a fact as the lack of a full-fledged guarantee of resolving the case in the order of writ proceedings, because the inability to establish the place of residence of an individual – debtor registered in the manner prescribed by law may result in a refusal to issue a court order, which will give the plaintiff the right to resolve this issue only within the framework of contentious proceedings.

Key words: alimony, alimony legal relations, contentious proceedings, writ proceedings.

Положеннями Конституції України закріплюється, що сім'я, дитинство, материнство і батьківство охороняються державою. Батьки зобов'язані утримувати дітей до їх повноліття. Повнолітні діти зобов'язані піклуватися про своїх непрацездатних батьків [1]. Відповідні конституційні приписи є основою національного законодавства з питань аліментних правовідносин.

Аліментами називається утримання, яке за законом одна особа (боржник) повинна надати іншій особі (кредитору), що знаходиться в сімейних правовідносинах, за умови неповноліття останнього або непрацездатності чи нужденності [2].

Аліментні правовідносини можуть виникати між батьками та дітьми, між подружжям (у тому числі колишнім), а також між деякими іншими родичами по відно-

шенню один до одного. Якщо сторони можуть мирно вирішити всі нюанси призначення та подальшої виплати коштів, то статтями Сімейного кодексу України передбачена можливість укладання між ними добровільної аліментної угоди.

Якщо ж мирної домовленості між сторонами досягти не вдається, аліменти можуть бути призначені примусово (тобто в судовому порядку) – за допомогою наказного чи позовного провадження про стягнення аліментів.

Позовне провадження – це вид провадження у цивільному процесі, у якому розглядається спір, який виникає з цивільних, земельних, сімейних, трудових відносин. Наявність спору про право цивільне визначає і іншу характерну рису цього провадження – участь у ньому двох сторін – позивача та відповідача [3].

Згідно положень ст. 19, 274 Цивільного процесуального кодексу (далі – ЦПК) України справи про стягнення аліментів, збільшення їх розміру, оплату додаткових витрат на дитину, стягнення неустойки (пені) за прострочення сплати аліментів, індексацію аліментів, зміну способу їх стягнення, якщо такі вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) визнаються малозначними, що дозволяє суду розглядати їх в порядку спрощеного позовного провадження. Відповідні приписи не обмежують можливість розгляду таких справ у рамках загального позовного провадження. Рішення про те, за якими правилами позовного провадження (загального чи спрощеного) буде розглядатися справа приймає суддя на етапі відкриття провадження у справі, про що зазначається в ухвалі про прийняття позовної заяви до розгляду та відкриття провадження у справі (ч. 2 ст. 187 ЦПК України) [4].

Однією з особливостей даної категорії справ є встановлення ЦПК України альтернативної підсудності (за вибором позивача), тобто позов може бути пред'явлений до суду за зареєстрованим у встановленому законом порядку місцем проживання або перебування як відповідача, так і позивача [4]. Відповідна норма є такою, що надає позивачу більше можливостей для захисту своїх прав та зменшує витрати, пов'язані з розглядом справи. Додатково треба зазначити, що пред'явлення позову про присудження аліментів не має позовної давності і може проводитися в будь-який час, поки існує право на отримання фінансової допомоги на утримання дитини. Відповідно до ч. 1 ст. 191 Сімейного кодексу (далі – СК) України, дата початку виплати аліментів – момент подачі заяви в суд [5]. Також, згідно п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» одержувач аліментів звільнено від сплати судового збору за звернення до суду із позовною заявою про стягнення аліментів [6].

Перевагою позовного провадження є те, що в рамках нього відсутні обмеження стосовно кількості матеріально-правових вимог позивача до відповідача, щодо яких особа звертається до суду за захистом своїх прав чи інтересів (предмет позову). За правилами позовного провадження може бути розглянуто декілька позовних вимог, пов'язаних між собою підставою виникнення або поданими доказами позовних вимог, а також основні та похідні позовні вимоги. Похідною позовною вимогою є вимога, задоволення якої залежить від задоволення іншої позовної вимоги (основної вимоги) [4]. Наприклад, в позовному провадженні можна одночасно з вимогою про стягнення аліментів заявити вимоги про розірвання шлюбу, про стягнення додаткових витрат на утримання дитини, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо) (ст. 185 СК України), про стягнення аліментів на утримання одного з подружжя, з ким проживає дитина на підставі ст.ст. 84, 86, 88 СК України тощо [5]. Також тільки в рамках позовного провадження є можливість стягнути аліменти щодо окремих категорій осіб, які не є дітьми, але мають право на утримання, оскільки в судовому порядку підлягають доведенню факти, що є підставою для виникнення такого обов'язку. Наприклад, якщо ми кажемо про справи щодо стягнення аліментів на утримання батьків, то обов'язок повнолітніх дітей по утриманню своїх батьків виникає на підставі складу юридичних фактів: походження дитини від матері, батька (кровне споріднення) або наявність між ними інших юридично значущих зв'язків (усиновлення); непрацездатність матері, батька; потреба батька, матері в матеріальній допомозі [7]. Зобов'язання повнолітніх дітей по утриманню батьків не виникає у разі відсутності хоча б однієї з вказаних обставин.

Іншою перевагою позовного провадження є відсутність обмежень щодо максимального розміру аліментів на дитину, які можуть бути стягнуті на відміну від наказного

провадження. Розмір аліментів визначається або у частці від заробітку (доходу) матері, батька дитини, або у твердій грошовій сумі. При цьому визначення розміру аліментів в твердій грошовій сумі може відбуватися лише за заявою одержувача.

Також, тільки у рамках позовного провадження суд згідно ст. 182 СК України при визначенні розміру аліментів враховує:

- 1) стан здоров'я та матеріальне становище дитини;
- 2) стан здоров'я та матеріальне становище платника аліментів;
- 3) наявність у платника аліментів інших дітей, непрацездатних чоловіка, дружини, батьків, дочки, сина;
- 3⁻¹) наявність на праві власності, володіння та/або користування у платника аліментів майна та майнових прав, у тому числі рухомого та нерухомого майна, грошових коштів, виключних прав на результати інтелектуальної діяльності, корпоративних прав;

3⁻²) доведені стягувачем аліментів витрати платника аліментів, у тому числі на придбання нерухомого або рухомого майна, сума яких перевищує десятикратний розмір прожиткового мінімуму для працездатної особи, якщо платником аліментів не доведено джерело походження коштів;

- 4) інші обставини, що мають істотне значення [5].

Такі вимоги допомагають суду встановити належний розмір аліментів у кожній конкретній справі. Відсутність законодавчо визначеного єдиного розміру аліментів і наявність відповідних вимог підкреслюють специфіку даних правовідносин, що потребує від суду специфічного підходу у вирішенні питання про встановлення розміру аліментів на дитину.

Додатковими перевагами позовного провадження є повноваження у суду не обмежуватись розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід), і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати; можливість оголошення відповідачу у розшук; можливість стягнути аліменти за минулий час, але не більш як за десять років.

Головним недоліком стягнення аліментів в порядку позовного провадження у порівнянні з наказним провадженням є більш складний порядок цивільного судочинства, який може включати унікальні для такого виду провадження стадії як підготовче провадження, врегулювання спору за участю судді, розгляду справи по суті тощо. Процесуальні вимоги, що висувуються до кожної стадії позовного провадження, а також перевантаженість судової гілки влади, особливо місцевих судів, є обставинами, які уповільнюють прийняття відповідного рішення. Такі справи можуть тривати довго, що може поставити особу позивача у складну життєву ситуацію, також враховуючи те, що позивач несе витрати, пов'язані з розглядом справи.

Щодо наказного провадження, то відповідно до положень ЦПК України воно призначене для розгляду справ за заявами про стягнення грошових сум незначного розміру, щодо яких відсутній спір або про його наявність заявнику невідомо [4]. Учасниками справи при розгляді вимог у наказному провадженні є заявник та боржник. І. Ізарова та А. Ковтун оцінюючи перспективи розвитку інституту наказного провадження у цивільному процесі України, виділяють такі основні ознаки наказного провадження: 1) спрощеність, що проявляється у видачі судового наказу одноособово суддею без судового засідання і виклику заявника та боржника для участі у справі, а також у відсутності можливостей, які надає позовне провадження, щодо подання зустрічного позову, затвердження мирової угоди, допуску до участі у справі третіх осіб тощо. Крім того, у наказному провадженні відсутнє судове доказування в повному обсязі, мають місце скорочені строки розгляду

і вирішення справи, та є можливість скасувати судовий наказ судом тієї ж інстанції; 2) виключність, на яку вказує закріплення у законі вичерпного переліку вимог, за якими може бути виданий судовий наказ; 3) документарність, яка полягає у тому, що суддя видає судовий наказ, ґрунтуючись лише на письмових доказах, що подає заявник; 4) безспірність вимог [8].

Особливою формою судового рішення, що видається судом за результатами розгляду вимог в рамках наказного провадження є судовий наказ. Із заявою про видачу судового наказу може звернутися особа, якій належить право вимоги, а також органи та особи, яким законом надано право звертатися до суду в інтересах інших осіб. Судовий наказ підлягає виконанню за правилами, встановленими для виконання судових рішень у порядку, встановленому законом.

Згідно ст. 161 ЦПК України встановлюється виключний перелік вимог, за якими може бути видано судовий наказ. У п. 4 та п. 5 ч. 1 цієї статті вказується, що судовий наказ може бути видано, якщо заявлено вимогу про стягнення аліментів у розмірі на одну дитину – однієї чверті, на двох дітей – однієї третини, на трьох і більше дітей – половини заробітку (доходу) платника аліментів, але не більше десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку на кожну дитину, або заявлено вимогу про стягнення аліментів на дитину у твердій грошовій сумі в розмірі 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку, однак якщо ці вимоги не пов'язані із встановленням чи оспорюванням батьківства (материнства) та необхідністю залучення інших заінтересованих осіб.

Щодо питань підсудності у даній категорії справ, то заява про видачу судового наказу подається до суду першої інстанції за загальними правилами підсудності, встановленими ЦПК України. Тобто, як і в рамках позовного провадження – за місцем проживання або місцезнаходженням боржника (ст. 27 ЦПК України), або може пред'являтися також за зареєстрованим місцем проживання чи перебування заявника (ст. 28 ЦПК України встановлює альтернативну підсудність для цієї категорії справ) [4].

За подання заяви про видачу судового наказу справляється судовий збір у розмірі, встановленому законом, однак згідно п. 3 ч. 1 ст. 5 Закону України «Про судовий збір» одержувач аліментів звільнено від сплати судового збору за звернення до суду із заявою про видачу судового наказу про стягнення аліментів [6].

Основними перевагами стягнення аліментів в порядку наказного провадження є спрощений порядок цивільного судочинства, який проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника та скорочений строк винесення судового рішення у формі судового наказу. Якщо говорити про спрощеність як про одну з ознак наказного провадження, то відповідно до ч. 1 ст. 167 ЦПК України суд розглядає заяву про видачу судового наказу протягом п'яти днів з дня її надходження, а якщо боржником у заяві про видачу судового наказу вказана фізична особа, яка не має статусу підприємця, – протягом п'яти днів з дня отримання судом інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – боржника. Розгляд проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника. На думку О. В. Губанової, зазначене ще раз підтверджує тезу про те, що спрощеність процедури для такої категорії спорів сприяє зняттю зайвого емоційного напруження між сторонами та скорочує строк отримання судового рішення у формі судового наказу [9].

І. Апопій вказує на незаперечну перевагу наказного провадження у справах про стягнення аліментів на утримання дитини через спрощений та швидкий судовий розгляд, можливість стягнення аліментів у конкретному розмірі, швидке набрання судовим наказом законної сили, неможливість його оскарження у апеляційному порядку [10].

Щодо останнього пункту, боржник у разі видачі судового наказу не може ані оскаржити його у апеляційному порядку, ані скористатися можливістю скасувати його. Він виключно має право звернутися до суду з позовом про зменшення розміру аліментів (тільки якщо задоволено вимогу про стягнення аліментів у частині від заробітку (доходу) платника аліментів) або подати заяву про перегляд судового наказу за нововиявленими обставинами.

Головним недоліком стягнення аліментів в порядку наказного провадження є можливість стягнення аліментів лише на дитину. Тобто, особа не може в одному провадженні одночасно з вимогою про стягнення аліментів заявити вимоги, наприклад, про розірвання шлюбу, про стягнення додаткових витрат на утримання дитини, що викликані особливими обставинами (розвитком здібностей дитини, її хворобою, каліцтвом тощо) (ст. 185 СК України), про стягнення аліментів на утримання одного з подружжя, з ким проживає дитина на підставі ст.ст. 84, 86, 88 СК України тощо [5].

Також, подаючи заяву про видачу судового наказу про стягнення аліментів, треба розуміти, що максимальною вимогою може бути стягнення лише десяти прожиткових мінімумів на дитину відповідного віку, вимога має бути безспірною, а тому доходи сторони боржника мають бути підтвержені беззаперечними доказами. Інакше сума аліментів за судовим наказом не може бути більшою від 50 відсотків прожиткового мінімуму для дитини відповідного віку.

Ще одним недоліком наказного провадження є проблема підтвердження зареєстрованого у встановленому законом порядку місця проживання (перебування) фізичної особи – боржника. Згідно положень ч. 5 ст. 165 ЦПК України суддя не пізніше двох днів з дня надходження заяви про видачу судового наказу про стягнення аліментів, крім випадків подання в електронній формі до боржника, який має офіційну електронну адресу, звертається до відповідного органу реєстрації місця перебування та місця проживання особи щодо надання інформації про зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання фізичної особи – боржника. Відповідно до ч. 9 цієї статті якщо отримана судом інформація не дає можливості встановити зареєстроване у встановленому законом порядку місце проживання (перебування) фізичної особи – боржника, це є підставою для відмови у видачі судового наказу [4]. У такому випадку єдиним виходом з такої ситуації є звернення до суду вже в рамках позовного провадження.

Висновки. Проаналізувавши переваги і недоліки стягнення аліментів в порядку позовного та наказного провадження, автори дійшли таких висновків.

Перевагами позовного провадження є:

1. Відсутність обмежень стосовно кількості матеріально-правових вимог позивача до відповідача, щодо яких особа звертається до суду за захистом своїх прав чи інтересів.
2. Можливість стягнути аліменти щодо окремих категорій осіб, які не є дітьми, але мають право на утримання.
3. Відсутність обмежень щодо максимального розміру аліментів на дитину, які можуть бути стягнуті на відміну від наказного провадження.
4. Особливий підхід у вирішенні питань про встановлення розміру аліментів на дитину.
5. Повноваження у суду не обмежуватись розміром заробітку (доходу) платника аліментів у разі встановлення наявності у нього витрат, що перевищують його заробіток (дохід), і щодо яких таким платником аліментів не доведено джерело походження коштів для їх оплати.
6. Можливість судом оголошення відповідача у розшук.
7. Можливість стягнути аліменти за минулий час, але не більш як за десять років.

Недоліками позовного провадження є:

1. Більш складний порядок цивільного судочинства.
2. Можливість тривалого розгляду справи.
3. Більші витрати, пов'язані з розглядом справи.

Перевагами наказного провадження є:

1. Спрощений порядок цивільного судочинства, який проводиться без судового засідання і повідомлення заявника і боржника.
2. Скорочений строк винесення судового рішення у формі судового наказу та швидке набрання судовим наказом законної сили.
3. Можливість стягнення аліментів у конкретному розмірі.

4. Неможливість скасування або оскарження судового наказу у апеляційному порядку.

Недоліками наказного провадження є:

1. Можливість стягнення аліментів лише на дитину та відсутність можливості в одному провадженні одночасно з вимогою про стягнення аліментів на дитину заявити інші вимоги.
2. Наявність обмеження щодо максимального розміру аліментів, яке підлягає стягненню.
3. Проблема підтвердження зареєстрованого у встановленому законом порядку місця проживання (перебування) фізичної особи – боржника.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
2. Аліментні зобов'язання за новим Сімейним кодексом. URL: https://minjust.gov.ua/m/str_2433.
3. Андрушко А. В., Білоусов Ю. В., Стефанчук Р. О., Угриновська О. І. та ін. *Цивільний процес : навчальний посібник / за ред. Ю.В. Білоусова*. Київ : Прецедент, 2005. 172 с.
4. Цивільний процесуальний кодекс України : Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41,42. Ст. 492.
5. Сімейний кодекс України : Закон України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21-22. Ст. 135.
6. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 р. № 3674-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 14. Ст. 87.
7. Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за листопад 2020 року. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/93081400>.
8. Ізарова І., Ковтун А. Перспективи розвитку інституту наказного провадження у цивільному процесі України. *Право України*. 2014. № 11. С. 154–162.
9. Губанова О. В. Щодо правового регулювання стягнення аліментів на утримання дитини за судовим наказом. *Форум права*. 2019. № 3. С. 13–20.
10. Алопій І. Нові аспекти визначення розміру аліментів на дитину та їх стягнення. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 9. С. 5–9.